
Gezelle on line

De digitale ontsluiting van de nalatenschap van Guido Gezelle

Els Depuydt

Wetenschappelijk medewerkster
Guido Gezellearchief van de
openbare bibliotheek Brugge
Kuipersstraat 3
8000 Brugge
Tel.: 050 47 24 28
E-mail: Els.Depuydt@brugge.be

ARTIKEL

De openbare bibliotheek Brugge en het Centrum voor Nederlandse Literatuurgeschiedenis dienden eind 1999 bij het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek van de Vlaamse Gemeenschap, een project in om het Gezellearchief digitaal te ontsluiten. Zij kregen daarvoor een subsidiëring voor vier jaar.
Een tussenstand van zaken.

De Openbare Bibliotheek Brugge heeft in de Vlaamse bibliotheekcontext een uniek profiel door de combinatie van een rijk historisch patrimonium in een hedendaags cultuurhuis. Als bewaarbibliotheek beheert ze middeleeuwse handschriften, incunabelen, Brugse en andere oude drukken, het Gezellearchief en diverse bijzondere verzamelingen.

Samen met het Centrum voor Nederlandse Literatuurgeschiedenis (CNL, Universiteit Antwerpen, nu het Gezellemuseum binnen het ISLN: Instituut voor de Studie van de Letterkunde in de Nederlanden) diende ze eind 1999 bij het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (FWO) van de Vlaamse Gemeenschap, een project in dat in het kader van het Max-Wildiersfonds in aanmerking kwam voor een vierjarige subsidiëring. Het project wil de literaire nalatenschap van de dichter Guido Gezelle (1830-1899), aanwezig in het Gezellearchief, op een wetenschappelijk verantwoorde manier ontsluiten en via een website ter beschikking stellen van zowel het gespecialiseerde als het brede publiek. Het project bestaat uit twee delen. Ener-

zijds wordt het poëziearchief geïnventariseerd en gedigitaliseerd. Anderzijds omvat het tweede luik de inventarisering en editie van de correspondentie. Bovendien wordt een belangrijke inspanning geleverd om de originele documenten zelf op een goede manier op te bergen en te bewaren. Deze bijdrage gaat vooral in op het algemene opzet van het project, de architectuur van het systeem en de manier waarop de materialen ontsloten worden. De editietechnische aspecten van de volledige teksten vallen buiten dit bestek.

HET GUIDO GEZELLEARCHIEF

De wortels van het Gezellearchief¹ liggen in het in 1926 opgerichte Gezellemuseum en de ijverige arbeid van de eerste conservator, Paul Allossery. Het grootste deel van de huidige collectie is rechtstreeks – hoewel niet intact – afkomstig uit het familiearchief van de erven van Gezelle. Daarnaast werden de 'Gezellepapieren' in de loop van de jaren aangevuld door aankoop of schenking vanwege vele familieleden, oud-studenten, kennissen en sympathisanten. De belangrijkste groepering en ordening gebeurde naar aanleiding van het Jubileumjaar 1930 en de toen gestarte *Jubileumuitgave van Guido Gezelle's Volledige Werken*. In 1971 werd de collectie overgedragen aan het Brugse stadsbestuur, waar ze nu onder de bevoegdheid van de openbare bibliotheek ressorteert. Behalve het archivalische materiaal beheert de bibliotheek een verzameling hand-

exemplaren van een duizendtal boeken uit Gezelles eigen bibliotheek (GGB) en een ruime bewaarcollectie met werken van en over Gezelle en zijn tijd (GGA). Die wordt verder aangevuld met alle nieuwe uitgaven en Gezellestudies.

Aan de basis van de huidige ordening van het archief lag de letterkundige Christine D'haen, die hiervoor gedetacheerd werd door het Ministerie van Onderwijs via het Centrum voor de Studie van het Vlaamse Cultuurleven gelieerd aan het AMVC. Er worden drie grote onderdelen onderscheiden.

- *Handschriften van het oeuvre*

Een eerste categorie zijn de handschriften van Gezelles artistieke en wetenschappelijke werk. Die werden onderverdeeld naar genre: poëzie, proza en het wetenschappelijke en filologische werk en binnen deze rubrieken per uitgave of inhoudelijke categorie. Strikte grenzen zijn er niet altijd te trekken. Zo verknipte Gezelle vele van zijn vroegere handschriften om het papier te hergebruiken voor taalfiches. Achteraf werden de originelen gereconstrueerd en bij de poëzie ondergebracht², die voorrang kreeg bij de ordening. Het Gezellearchief bevat documentaire bronnen in diverse vormen: autografen en apografen, voltooide werken en onvoltooide, gepubliceerde en ongepubliceerde. Ze vertegenwoordigen verschillende stadia in de wording van het werk, gaande van kladversies, over netversies en al dan niet gecorrigeerde drukproeven tot en met de vele gelegenheidsdrukken in de vorm van versierde bidprentjes, huwelijksaankondigingen, feestelijk drukwerk voor religieuzen...

Naast het poëziearchief heeft een tweede groep materialen betrekking op zijn activiteiten als leraar, prozaschrijver en redacteur van vele tijdschriften, zoals *Loquela* en *Rond*

den Heerd. Sermoenen, retraites en andere religieuze teksten getuigen van zijn priesterschap.

Een derde onderdeel wordt gevormd door Gezelles volks- en taalkundige verzamelingen. Tot deze collectie behoort ook de *'Woordentas'*: 50 dozen met samen ongeveer 150.000 taalkundige fiches. Ze zijn het resultaat van Gezelles droom om ooit een woordenboek van de Vlaamse taal te publiceren. De *'Woordentas'* was van 1961 tot 1999 in bruikleen te Leiden, waar hij gebruikt werd voor het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Gezelle verzamelde bovendien ook spreuken en gezegden, sprookjes, legendes, liederen, kinderrijmpjes en stapels taalkundige fiches met verklaringen van woorden of taalvergelijkende notities. Sommige van die verzamelingen zijn duidelijk van de hand van Gezelle zelf (bv. door de aanwezigheid van een begeleidende briefomslag) en staan al of niet in verband met de *'Woordentas'*. Andere zijn vermoedelijk achteraf aangelegd door de beheerders van het archief. Tegenwoordig worden ingrepen in de ordening veel voorzichtiger toegepast. Aanwinsten worden groten-deels volgens het herkomstprincipe als verzameling toegevoegd aan het archief. Losse stukken worden, als dat verantwoord is, tussengevoegd en gedocumenteerd.

- *De correspondentie*

In het archief worden nu een kleine driehonderd brieven bewaard van Gezelle zelf, gerangschikt volgens geadresseerde. De correspondentie aan Gezelle is uiteraard veel uitgebreider en omvat ongeveer 4.000 brieven chronologisch gerangschikt van 1854 tot 1899. Ze zijn afkomstig van familie, vrienden, kennissen, missionarissen en andere correspondenten uit nabijgelegen of verre streken. Verspreid over andere

rubrieken van het archief zitten nog talrijke brieven, die door Gezelle verknipt waren om ze opnieuw te gebruiken voor poëzie of taalkundige notities. Die worden in het kader van dit project gereconstrueerd.

- *Documentaire bestanden*

Vooreerst zijn er de levensdocumenten van Gezelle zelf: diploma's, schoolwerken van zijn leerlingen, allerlei drukwerk, menukaartjes en familiedocumenten. In de loop van de tijd werden, vooral ook onder impuls van conservator Paul Allosery, documentaire bestanden aangelegd over Gezelle en de Gezellestudie. Het is een bont allegaartje van knipsels, aantekeningen, brieven, kladschriftjes... Het archief van het Gezellemuseum, evenals fotografisch materiaal van Gezelle en mensen uit zijn omgeving, maken er deel van uit.

HET PROJECT

Naar een gemeenschappelijke inventaris met VubisSmart

In de aanloop van het Gezellejaar 1999 startte de Brugse openbare bibliotheek een inventariseringsproject met behulp van het archiveringssysteem AskSam. Voordien was het Gezellearchief erg ongelijk ontsloten. Een groot gedeelte van de brieven kon men op briefschrijver terugvinden via een door Christine D'haen opgestelde steekkaarten-catalogus³. Vragen over het oeuvre van Gezelle en de documentaire bestanden werden beantwoord op basis van de ordening, persoonlijke kennis van het archief of door verwijzingen in tekstedities en secundaire literatuur. Meestal betekende dit dat de documenten in archiefdozen of mappen ter beschikking gesteld werden. Het inventariseringsproject zal de archiefmaterialen beter ontsluiten voor het

publiek. Elk stuk wordt individueel beschreven en genummerd om een beter beheer en een grotere controle van de materialen mogelijk te maken.

Het toenmalige Centrum voor de Gezellestudie van de Ufsia was in het begin van de jaren negentig gestart met een editieproject van de briefwisseling van Gezelle⁴. In een eerste fase wordt een elektronisch repertorium aangelegd van de correspondentie die hoofdzakelijk aanwezig was in het Gezellearchief. Parallel daarmee worden de brieven per correspondent getranscribeerd.

Het Wildiersproject maakt het mogelijk de beide projecten af te ronden en te integreren in een gemeenschappelijke publieksomgeving. Na enige prospectie werd gekozen voor een proefproject met VubisSmart. De redenen hiervoor waren de flexibele databankstruc-

tuur, de webcatalogus, de mogelijkheid om het systeem in te bedden in een gedistribueerde zoekomgeving en de wenselijkheid om het aanbod op termijn te integreren in de lokale Vubis-catalogus van de bibliotheek, waarin ook de boekmaterialen van de Gezellecollectie opgenomen zijn. De beschrijvingen van de handschriften en de correspondenten worden rechtstreeks opgenomen in het systeem. Ook de platte tekst van de brieven wordt geïndexeerd in VubisSmart. Vanuit de titelbeschrijvingen kan de gebruiker doorklikken naar de gedigitaliseerde poëziehandschriften en de tekstuittgaven.

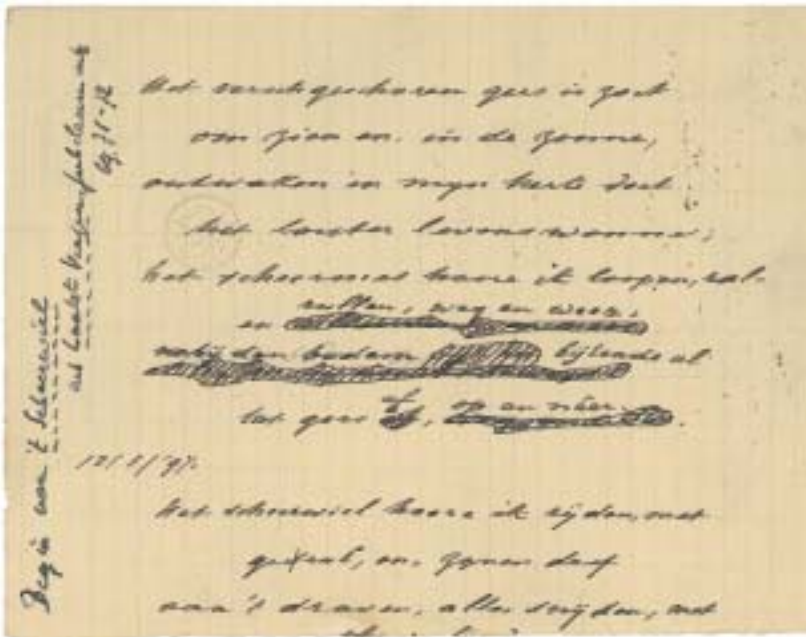
De gegevensstructuur

De flexibele databankstructuur was een noodzaak om tegemoet te komen aan de diversiteit van het archiefmateriaal. Een bidprentje vraagt immers een andere soort van beschrijving dan een foto of een handschrift. De handschriftelijke documentaire bronnen hebben bovendien een heel eigen karakter, omdat ze vaak een deel van hun betekenis ontlenen aan fysische of inhoudelijke relaties met andere materialen uit het archief.

Handschriften kunnen beschouwd worden als specifieke uitvoeringen van een bepaald werk, bijvoorbeeld de eerste versie van een gedicht, of een verbeterde drukproef.

Het niveau van het werk verbindt de verschillende varianten met elkaar door middel van een titel en/of incipit. Het basiswerk voor de poëzie is het *Verzameld Dichtwerk* van Guido Gezelle uitgegeven door Jozef Boets. De eerste regels en/of de titels die gebruikt werden in het *Verzameld Dichtwerk* fungeren in onze beschrijvingen als 'uniforme titel' waarop gezocht kan worden. Meestal moeten de gegevens ook gekoppeld worden aan het oeuvre (bv. fragmenten), de persoonlijke context van Gezelle (bv. een excerpt uit een zeventiende-eeuws boek uit Gezelles bibliotheek) of de Gezellestudie (bv. tekstuittgaven).

Het volgende niveau is dat van de *fysische documentaire bron*. Hier wordt bijvoorbeeld het onderscheid gemaakt tussen autograaf en afschrift. Een specifiek probleem vormde het al vermelde 'dubbel gebruik'. Eén uitvoering kan verknipt zijn tot verschillende documenten (bv. brieven die gereconstrueerd moeten worden; die worden samengevoegd tot één record in de databank). Omgekeerd kan één fysieke bron verschillende 'logische' documenten bevatten. Hiervoor werd telkens een nieuw record aangemaakt, weliswaar aan elkaar gelinkt. Het feit dat bepaalde gedeelten (bv. de poëziehandschriften) van het archief al veelvuldig bestudeerd werden, is een van de redenen om de documenten individueel te beschrijven. Een uitzondering wordt gemaakt voor het filologisch werk dat meer op een collectief niveau ontsloten wordt. De filologische aantekeningen op de achterkant van de andere archiefmaterialen worden wel individueel ontsloten, omdat ze niet terug te vinden zijn via de archiefordening of de collectieve beschrijvingen.

Autograaf van Guido Gezelle van het gedicht 't Scheerwiel. Gezelle verknipte het handschrift om de keerzijde te hergebruiken voor taalkundige fiches. Daarom is het handschrift slechts fragmentarisch bewaard (handschrift nr. 1014 uit het Gezellearchief, Openbare Bibliotheek Brugge).

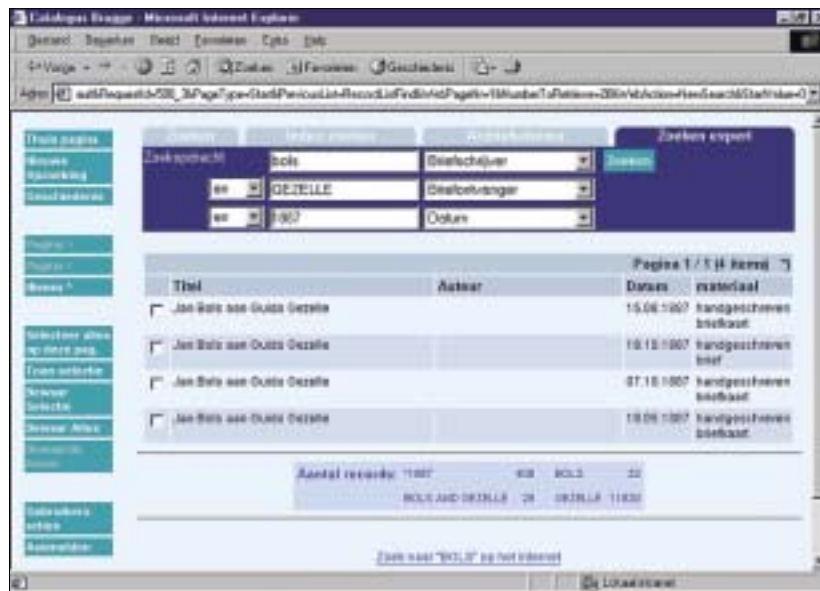
Het laatste niveau is dat van de *exemplaren*. Bepaalde identieke documenten (bv. twee bidprentjes) kunnen afkomstig zijn van verschillende bezitters.

In tegenstelling tot bijvoorbeeld boekmaterialen konden we niet terugvallen op een gezamenlijke Vlaamse catalogiseertraditie voor (literaire) nalatenschappen⁵. Een optie was de regelgeving aan te passen aan een standaard als Unimarc of Marc21⁶. Dit betekende dat heel wat van de specificiteit van de ontsluiting verloren zou gaan. Na vergelijking van de bestaande formaten met de gegevensformaten van Agrippa (AMVC-Letterenhuis), het Letterkundig Museum (Den Haag) en de gegevensanalyse van het MALVINE-project⁷, werd gekozen voor een pragmatische oplossing. De reeds bestaande gegevensstructuren werden samengevoegd in een zo rijk mogelijk formaat waarin we alle velden opnamen om de diverse soorten archiefmateriaal te kunnen beschrijven. Bovendien werd rekening gehouden met eventuele toekomstige samenwerkingsvormen. Bij het beschrijven van een bepaald materiaaltypen worden bepaalde gedeelten van het formaat afgeschermd op basis van een sjabloon.

De publiekscant

Het publiek zal kunnen kiezen tussen vier zoekinterfaces. Conform de gangbare zoekinterfaces zal het mogelijk zijn de records te doorzoeken met een eenvoudig zoekscherm en met een complex zoekscherm.

- Bij het eenvoudige zoekscherm zoek je op één of meerdere velden van de recordstructuur. De eenvoudigste mogelijkheid is de **alle-woordenindex**, een potpourri van alle velden met significante informatie. Voor gerichtere zoekacties kan gebruikgemaakt worden van de specifieke indexen. Een zoekactie over gedichten van Gezelle gaat best via het **incipit Verzameld Dichtwerk**. Het incipit Verzameld Dichtwerk maakt

Schermafdruk uit VubisSmart met een voorbeeld van een gecombineerde zoekactie.

het mogelijk alle varianten en fragmenten van een bepaald gedicht terug te vinden. Het functioneert ook als een vorm van inhoudelijke ontsluiting voor 'getuigen' van het werk: memorabilia waarop het gedicht voorkomt, vertalingen, gelegenheidsdrukken met een andere titel of brieven die een verband hebben met het gedicht. De zoekingang "**titel**" kan gebruikt worden om alle drukwerk met titel aanwezig in het archief te vinden. Het gaat hier voornamelijk om de afzonderlijk gepubliceerde gelegenheidsgedichten of om tijdschriften- of krantenknipsels. Drukwerk zonder titel zoals bidprentjes, menu's, uitnodigingen..., die via een beschrijving in het record zijn opgenomen, zijn beter opzoekbaar via de alle-woordenindex. Zoeken op "**auteur**" kan relevant zijn om schrijvers op te zoeken van wie Gezelle vertalingen maakte zoals Longfellow, Malou, Victor Hugo... In de meeste gevallen is het auteursveld natuurlijk met Guido Gezelle ingevuld. Voor de meer specifieke informatie over de correspondentie kan gezocht worden op: "**briefschrijver**", "**briefontvanger**", "**datum**" en de volledige "**brieftekst**". Indien de briefschrijver of ontvanger instellingen zijn, moet je zoeken via "**briefschrijver corporatie**" of "**briefontvanger corporatie**". Verder kan er

naast het **aanvraagnummer** nog gezocht worden op een bepaalde **rubriek** van het archiefschema. Zo kan je alle aanwezige handschriften uit *Rijmsnoer* bekijken. Het is niet alleen mogelijk te zoeken op deze velden, vaak zijn ze ook doorklikbaar. Eenmaal een relevant record geïdentificeerd, kan je browsen naar verwante materialen via incipit, drukker, auteur of rubriek (de zogenaamde sneeuwbalmethode). Ook verschillende gebruikswijzen van hetzelfde materiaal worden op die manier met elkaar verbonden.

- Het complexe zoekscherm maakt booleaanse combinaties mogelijk met verschillende velden, bv.: geef mij alle brieven van Gezelle die geschreven zijn tussen 1858 en 1860.
- Een derde optie maakt gebruik van de indexen. Als je niet zeker bent van de schrijfwijze van een bepaalde persoonsnaam kan je kijken in de auteurslijst, waarop je verder kan gaan. Zoeken op "Gezelle" levert dan bijvoorbeeld Gezelle Caesar, Gezelle Jozef, Gezelle Guido... op. In een latere fase hopen we met name de auteursfiles uit te bouwen tot een encyclopedisch apparaat met biografische gegevens, fotomateriaal...
- Ten slotte is het mogelijk virtueel te grasduinen in het archiefschema.

editie van het nagelaten dichtwerk van Guido Gezelle.

Gezellewebsite

In eerste instantie dient de site om de catalogus op een gebruiksvriendelijke manier aan te bieden. Hiermee richt ze zich vooral tot een wetenschappelijk publiek dat de catalogus voornamelijk zal gebruiken voor gerichte zoekacties. Daarnaast moet de website het centrale punt worden voor een breed publiek dat geïnteresseerd is in Gezelle. Uitgaande van de materialen in het archief zullen een aantal educatieve pagina's de belangrijkste thema's uit de verzameling naar voren brengen. Op die manier kunnen frequent voorkomende vragen beantwoord worden, bijvoorbeeld: Gezelle en Brugge, persoonsgegevens over Gezelles vriendenkring... De website kan ook een mogelijkheid zijn om de rijkdom aan informatie in het archief te illustreren. Zo worden links gelegd tussen de webpagina's en de catalogus.

Conservering

Het aanbod van de digitale poëziehandschriften en de tekstedities van de brieven via het web is belangrijk voor de conservatie van de origi-

nelen. Daarnaast worden nog andere conserveringsmaatregelen getroffen. Het hoofdbestanddeel van het 19de eeuwse materiaal uit het Guido Gezelearchief bestaat immers uit houthoudend papier. Houthoudend papier is meer dan perkament en lompenpapier, onderhevig aan verzuring en verval. Om het Guido Gezelearchief een langere levensduur te garanderen, is het noodzakelijk een goede bewaring te voorzien. De handschriften en documenten uit het archief worden dan uit hun verzurende omgeving weggenomen en ondergebracht in zuurvrij materiaal: polyester mappen, dozen met ringen, briefomslagen en archiefdozen. De brozere boeken en kranten uit de oorspronkelijke bibliotheek van Gezelle krijgen een veiliger onderkomen in zuurvrije opbergdozen die speciaal vervaardigd worden door de boekbinders van de bibliotheek. Verder werden grotere documenten zoals affiches gerestaureerd. Ze werden opgeplooid bewaard waardoor ze in zeer slechte staat waren.

STAND VAN ZAKEN EN TOEKOMSTPERSPECTIEF

De eerste stap is het realiseren van een goed Gezelleproject. Het catalogiseren van de brieven en het volledige oeuvre van Gezelle is grotendeels

voltooid. Dit voorjaar lopen de conversies naar VubisSmart. Na het nodige onderhoud en de gebruikerstesten zal de Gezelle-site dit najaar gelanceerd worden voor het grote publiek. In een volgende fase zal samengewerkt worden met andere instellingen om een gezamenlijke gebruikersomgeving te creëren.

NOTEN

1. Voor uitgebreid historisch onderzoek van het Gezellemuseum en het Gezelearchief zie: Couttenier, P., *Het Guido Gezellemuseum te Brugge*. - Brugge, 1999.
2. Voor informatie over de brievenreconstructies zie: Labis, A., *Ontsluiting van het Gezelearchief: reconstructie van brieffragmenten uit de Gezel-lecorrespondentie*, in: *Gezelliana: kroniek van de Gezellestudie*, 14 (2002) 1; p. 107-118.
3. Een kopie van deze steekkaartencatalogus werd ter beschikking gesteld van het AMVC, waar ze inmiddels in Agrippa opgenomen zijn met het plaatskenmerk GGM. <http://lib.ua.ac.be/AMVC>
4. Couttenier, P., *Gezelles briefwisseling: de problematiek van een editieproject*, in: *Gezelliana: kroniek van de Gezellestudie*, 3 (1991) 2; p. 26-44.
5. Vergelijk de situatie in Duitsland waar sinds 1997 een gezamenlijke regelgeving bestaat in functie van Kalliope, de centrale catalogus voor literaire handschriften en correspondentie. <http://zka.sbb.spk-berlin.de/rna/>
6. Hensen, S., *Archives, personal papers and manuscripts: a cataloging manual for archival repositories, historical societies and manuscript libraries*. - Chicago, 1989.
7. Het Europese MALVINE-project (Manuscript And Letters Via Integrated Networks in Europe) realiseerde een virtuele Europese centrale catalogus van literaire archieven met verschillende gegevensformaten. <http://www.malvine.org>

SAMENVATTING

De Openbare Bibliotheek Brugge realiseert samen met het Instituut voor de Studie van de Letterkunde in de Nederlanden (Universiteit Antwerpen) een portaal rond Guido Gezelle. Het project, met de steun van het Max-Wildiersfonds, zal de literaire nalatenschap van de dichter aanwezig in het Gezelearchief van de bibliotheek op een wetenschappelijk verantwoorde manier ontsluiten en via een educatieve website ter beschikking stellen van zowel het gespecialiseerde als het brede publiek. Het poëziearchief wordt geïnventariseerd en gedigitaliseerd. Het tweede luik omvat de inventarisering en editie van de correspondentie. Bovendien wordt een belangrijke inspanning geleverd om de originele documenten op een goede manier op te bergen en te bewaren. Deze bijdrage gaat vooral in op het algemene opzet van het project, de architectuur van het systeem en de manier waarop de materialen ontsloten worden.

ABSTRACT

In cooperation with the 'Instituut voor de Studie van de Letterkunde in de Nederlanden (Universiteit Antwerpen)', the public library of Bruges realises a portal on Guido Gezelle. With support from the Max-Wildiersfonds, the literary legacy of this 19th-century Flemish poet, preserved in the Gezelle archives of the library, will be indexed in a scholarly way and made available to specialists and to a broad public by means of an educational website. The poetry archives are being inventoried and digitised. The second component covers the inventory and edition of the correspondence. Besides, great efforts are made to adequately store and preserve the original documents. This article deals in particular with the general plan of the project, the system architecture and the way the materials are being indexed.